

UDK 811.163.6'367.633

Mladen Uhlik

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

mladen.uhlik@ff.uni-lj.si

Andreja Žele

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani,

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

andreja.zele@ff.uni-lj.si

VZROK V SLOVENŠČINI: PREDLOGI IN PREDLOŽNE ZVEZE

Adi, kot iskalki vzrokov in pojasnjevalki posledic v raziskovanju slovenščine.

Prispevek predstavlja predloge in predložne zveze, ki v slovenščini lahko uvajajo različna vzročna razmerja; dodana je še kontrastivna obravnava vzročne predložne rabe v ruščini in deloma tudi v štokavščini. Predstavljena so merila, po katerih lahko opredelimo različne podvrste vzročnega razmerja. Hkrati je opozorjeno na propozicijsko in medpropozicijsko vrednost določenih predlogov in predložnih zvez.

Ključne besede: vzrok, vzročnost, predlogi, predložne zveze, slovenščina, ruščina

The paper presents Slovenian prepositions and prepositional phrases that introduce various causal relations. It includes a contrastive analysis of causal prepositions in Russian and partly in Štokavian. The article sets forth criteria that can be used to define different subtypes of a causal relation and draws attention to the propositional and interpropositional value of specific prepositions in prepositional phrases.

Keywords: cause, causality, prepositions, prepositional phrases, Slovenian, Russian

Uvod

Vzrok se pogosto izraža z metaforizacijo različnih prostorskih in časovnih razmerij; metaforično uporabljeni predlogi, povezani s prostorskimi in iz njih izpeljanimi časovnimi razmerji, vzpostavljajo vzročno-posledična razmerja med dogodki in situacijami.¹ Ravno zmožnost izražanja vzročno-posledičnega razmerja omogoča vzročnim predložnim zvezam, da lahko različna prostorska in časovna razmerja vključijo in povežejo v meddogodkovna oz. medsituacijska razmerja. Slednja se v jezikih izražajo kot medpropozicijska razmerja znotraj eno- ali večstavčnih povedi.

Prispevek se osredotoča na obravnavo predlogov, ki so sposobni izražati medpropozicijska vzročna razmerja. Medpropozicijsko razmerje se vzpostavlja z vključitvijo

¹ V tej obravnavi se bomo omejili samo na izražanje vzroka, brez upoštevanja razmerij kot namen, pogoj dopustnost, ozir, ki jih lahko vključujemo v širše pojmovano vzročnost/kavzalnost (prim. *Slovensko slovnico* (1976) in *Novo slovensko skladnjo* (1982)).

predložne zveze tipa *od bolečine, iz radovednosti*, kot izvora vzroka, v vzročno-posledično razmerje s končno posledico. Ta je navadno izražena z matičnim povedkom, npr. *Jokal je od bolečine*, ali s posamostaljenim dejanjem/stanjem, npr. *jok od bolečine*.²

Vzročni predlogi so v predložnih zvezah torej sposobni izražati različna vzročna razmerja med propozicijskimi udeleženci, npr. *Navdušen je nad ukrepi*, ali nepropozicijskimi udeleženci, npr. *Navdušen je nad športniki*, in oba udeleženca sta v teh primerih vezljiva.

Na izrazni ravni je vzrok lahko vezljivi predložni predmet, npr. *Ponosen sem na dosežke/športnike*, ali nevezljivo prislovno določilo, npr. *Zaradi hvaležnosti mu je napisal posvetilo*.

1 Slovenski predlogi, ki vzpostavljajo vzročna razmerja

S pomenskoskladenjskega vidika so predlogi prislovni morfemi, ki kot posplošene okoliščine opredeljujejo glagole v povedju in hkrati vzpostavljajo različna okoliščinska razmerja z drugimi udeleženci v povedi³; predlog torej izraža prislovno specifikacijo samostalnika, usmerjano od glagolskega pomena (Nikitina 1979: 108).

Za opredelitev predlogov je torej odločilna skladenjska funkcija, ki je hkrati pomenskorazločevalna tudi pri ločevanju predlogov od prislovov (Uryson 2017: 37). Zagotovo je ena odločilnih tudi oblikovnih lastnosti predlogov njihova vezavnost s sklonom oz. vezavno (oblikoskladenjsko) usmerjanje sklona, npr. *Ljudje so stali okrog ognja* (nasproti: *Ljudje so stali okrog*).

Tu bomo predstavili najpogosteje uporabljane slovenske predloge, ki lahko vzpostavljajo vzročna razmerja *iz, od, za, ob, na, po, glede* in *okoli*. Izjema je sklopni predlog *zaradi*, ki deluje kot krovni vzročni predlog; drugi, pretežno sekundarni predlogi, bodo sproti pokomentirani pod črto.

2 Izražanje vzročnega razmerja v povezavi s prostorom in časom: (ne)propozicijskost vzročnih predložnih zvez

Pri nas je bilo na propozicijskost vzročnih zvez še najbolj eksplicitno opozorjeno z ugotovitvijo A. Vidovič Muha v monografiji Slovensko leksikalno pomenoslovje (2000: 37): »Vzrok, kot ga izražata jedrna vzročna prislova *zakaj – zato*, oblikuje svoj denotat v besedilu oz. z vzročnimi stavčnimi in nestavčnimi (samostalniškimi) besednimi zvezami; pomen teh zvez oz. njihov denotat odloča o ev. propozicijski vrednosti prislova vzroka.« Pri isti avtorici (Vidovič Muha 2000: 76–77) lahko beremo o možnosti

² Pri opisu situacijskega okvira vzročnosti Piper (2005: 788) opozarja na tri elemente: izhodiščno vzročno situacijo, končno posledično situacijo in vzpostavljeno vzročno-posledično razmerje.

³ Po najstarejših virih za indoevropske jezike naj bi se predlogi (kot tudi predpone) razvili iz krajevnih prislovov, torej naj bi prvotno natančneje določevali glagolsko dejanje in naj bi bila preverbalna raba starejša od prepozicionalne (Bajec 1959: 9).

propozicijskega izražanja vzroka še s pretvorbne vidika,⁴ in sicer z vidika vloge t. i. vrstnih prislovov, kjer navaja, da so izrazljive/zunanje okoliščine, poleg prostora in časa tudi sredstvo (snov), spremstvo, vzrok, ozir ali izid, navadno skladenjskopomensko vezljive in zato hkrati tudi propozicijske,⁵ npr. *zakonsko zagotoviti*, *slovnično popraviti*, *klinično živeti/umreti*, *krvno maščevati* ipd. Torej potencialne samostojne sestavine propozicije so lahko tudi vzročne zveze s konkretnimi entitetami.⁶ Vzrok in ozir izražata neposredno razmerje s predmetom, kjer je bistvena sestavina 'prostorskost' (o tem že V. V. Vinogradov 1947: 377, 379).

Prostor je tudi sicer izhodišče izražanja vzročnosti/kavzalnosti, ki zajema tako vzrok kot namen, slednja pa se razlikujeta glede na usmeritev dejanja: vzrok je ponavadi usmerjen v preddobnost glede na trenutek govorjenja, namen pa v zadobnost; vzrok se lahko razlaga tudi kot izvor dejanja, medtem ko namen izraža ciljno usmerjenost dejanja (Luraghi 2014: 128).⁷

2.1 Merila za prepoznavanje in opredelitve tipov vzročnosti

Pri delitvi tipov vzročnosti je prvenstvena umeščenost vzroka v prostoru (glede na to, ali vzrok označuje situacijo znotraj ali zunaj osebka posledične povedi) in času (ali sta vzrok in posledica prostorsko in časovno povezana).

Glede na prostorsko in časovno umestitev lahko naredimo izhodiščno delitev na notranji in zunanji vzrok.⁸

Če predložna zveza izraža stanje ali lastnost osebka posledične povedi, govorimo o **notranjem vzroku**, npr. *Zbolel je od žalosti*.⁹ V primerih, kot je npr. *Zbudil se je zaradi hrupa*, je vzrok umeščen zunaj osebka povedi, torej gre za **zunanji vzrok**. Notranji vzrok je po navadi neposredno povezan s posledično situacijo (**neposredni vzrok**), npr. *Vprašal sem jo iz radovednosti*, medtem ko je zunanji vzrok pogosteje posredno povezan s posledično situacijo (**posredni vzrok**), npr. *Vprašal sem jo zaradi varnosti na cesti*.

⁴ Tudi sicer je bila večkrat in v različnih obdobjih opisana pretvorbna naveza vršilec/povzročitelj – sredstvo – orodje – vzrok, ki jo pogosto pretvorbno-izrazno zgošča vrstni prislov (prim. Mrázek 1976: 90, Vidovič Muha 2000).

⁵ P. Piper (2001: 45) tako npr. ločuje nepropozicijsko notranjo kavzalnost, npr. *oženiti se iz ljubavi*, od zunanje kavzalnosti, npr. *umreti od naboja*, ki je propozicijska.

⁶ Entiteta v tem primeru označuje materialno pojavnost, ki je vezana na obstoj v prostoru in času.

⁷ Tako znotraj vzročnosti lahko govorimo tudi o prostorskih razmerjih med ozirom, vzrokom in namenom (Luraghi 2014: 130).

⁸ S. Pavlovič (2006: 251) v zvezi z notranjim in zunanjim vzrokom glede na nosilca vzroka piše o subjektivni interni situaciji in o objektivni eksterni situaciji. Z vidika nosilstva vzroka pa efektorja (učinkovalca) in stimulatorja (spodbujevalca) vključuje v izražanje neposrednega vzroka, medtem ko inicializatorja (posrednega sprožilca) umešča v izražanje posrednega vzroka.

⁹ Tu za boljšo predstavo navajamo nekaj iskalnih vzorcev za posamezne predložne rabe po korpusu, ki lahko dajo primerljive rezultate rabe: [lemma="jokati"][word="od"][word="žalosti"] = 46; [lemma="jokati"][word="zaradi"][word="žalosti"] = 3; [lemma="jokati"][word="iz"][word="žalosti"] = 1.

Pri notranjem vzroku je odločilno sovpadanje vloge osebkca in vloge nosilca vzroka,¹⁰ kar hkrati pomeni sovpad neizraženega osebkca vzroka z izraženim osebkcom posledice.

V slovenščini se notranji vzrok povezuje z rabo predložnih zvez z *iz* in *od*, ki prvotno označujejo pomen premikanja iz izhodišča.¹¹

Pri določanju tipov vzrokov je pomemben vidik zavestnega in nezavednega ravnanja. Ta delitev je relevantna predvsem pri notranjem vzroku, ko je zavestno ravnanje povezano z notranjo motivacijo osebkca, npr. *To je storil iz preračunljivosti, Odskočil je iz strahu*, nezavedno dejanje/stanje pa s stanjem, ki ga osebek ne more nadzorovati, npr. *Meša se mu od strahu, Odskočil je od strahu*.¹²

Zgornja delitvena merila omogočajo nadaljnje izpeljavne opredelitve, ki so lahko izhodiščna vodila pri presoji in izbiranju predlogov za izražanje vzročnosti (prim. Iordanska, Mel'čuk (1995: 200–202).

Izhodišče kot neposredni prostorski ali časovni stik omogoča razvoj tudi aktualnega vzroka (Nikitina 1979: 121), tj. ko sta vzrok in posledica neposredno povezani, npr. *pobledeti od strahu odpovedati prihod iz strahu* (istočasnost vzroka in posledice) vs. *odpovedati zaradi bolezni* (možna neistočasnost vzroka in posledice).¹³ V nasprotju z *iz* in *od* uporaba predlogov *po* ali *zaradi* med vzrokom in posledico ne zahteva vedno neposrednega prostorskega ali časovnega razmerja in zato vzroka ne aktualizira, bolj ga zgolj ugotavlja, npr. v *hrepeneti po sreči* ali *hrepeneti zaradi pomanjkanja sreče*.

Glede na razmerje osebek posledičnega povedka vs. nosilec vzroka je za izražanje vzročnega razmerja določilno tudi, ali je osebek izvor vzroka, kar ustvarja tesen vzajemni odnos med osebkcom in vzrokom, ki vpliva tudi na izbor tako glagolov kot predlogov. Za posredni ali neposredni vzročno-posledični odnos, povezan z notranjim vzrokom, so značilni zlasti povratni glagoli duševnih stanj in procesov (Pavlovič 2006: 253): *bati se*, *sramovati se*, *veseliti se*.

¹⁰ Sintagma nosilec vzroka izraža udeležensko vlogo nosilca določenega stanja ali procesa, ki je v konkretnem besedilu določen kot vzrok.

¹¹ Predlog *iz* je v svojem prvotnem prostorskem pomenu povezan z elativnim pomenom (tj. 'iz notranjosti') oz. z izhodiščnim prostorom/krajem znotraj orientatorja; predlog *od* pa se povezuje z ablativnim pomenom v ožjem smislu (tj. 'od bližine'), pri katerem je izhodišče prostor/kraj zunaj orientatorja (Šekli 2015: 724).

¹² S. Say opozarja, da je nasprotje med dvema vzrokoma – stanjem, na katero osebek ne more vplivati, in zavestnim motiviranim ravnanjem, v slovanskih jezikih ustaljeno (Say: v tisku).

¹³ Na časovno sosledje na nivoju zložene povedi z vzročnim odvisnikom je bilo tudi v slovenščini že opozorjeno (prim. Gabrovšek, Žele 2019). Znotraj vzroka dejanja je narejena enaka delitev kot pri časovnem odvisniku, saj je tudi pri vzročnem odvisniku (in na splošno pri vzročno-posledičnih razmerjih) pomembna sosledica časov: **preddobnost**: dejanje v odvisniku se zgodi pred dejanjem v nadrednem stavku, to dejanje je posledica prejšnjega dejanja: *Sodišče ga je oprostilo, ker ni našlo dovolj dokazov, Ker se je otopilo, se je sneg stopil*; **istodobnost** oz. prosta časovna določitev: Dejanji potekata istočasno ali pa ni pomembno oziroma točno določeno, kdaj se dejanji dogajata: *Bodi skoncentriran, ker nimamo časa za ponavljanje*; **zadobnost**: Dejanje v odvisnem stavku se zgodi za dejanjem v glavnem stavku: *Takšne priložnosti pač ne smete izpustiti, ker se ne bo kmalu ponovila*.

Pri omenjenih glagolih ima prednost izražanje neposrednega vzroka, ki pa se z uporabo predloga *zaradi* razširi še na možne dodane udeležence, ki so nosilci zunanjega vzroka, npr. *Boji se neznanja* vs. *Boji se svojega/sinovega neznanja*.¹⁴

Pri zunanjem vzroku, ko osebek ni izvor vzroka in osebkova vloga ne sovпада z vlogo nosilca vzroka, se to odraža tudi s širšim in poljubnejšim izborom glagolov in z njimi še zlasti predlogov, npr. *Boji se novih besednih napadov* / *Boji se zaradi novih besednih napadov*, *Strah ga je pred novimi besednimi napadi* / *Trese se pred novimi napadi* / *Trese se od mraza*, *Boji se očitkov* / *Beži pred očitki*.

Še večja arbitrarnost izražanja vzročnih razmerij pa se odkrije pri neizraženem izvoru vzroka, npr. *Boji se jutrišnjega dne*, *Trese se pred jutrišnjim dnevom* ipd.¹⁵

Med vsemi potencialno vzročnimi predlogi v slovenščini kot najpogosteje rabljen izstopa predlog *zaradi*. K njegovim posebnostim se bomo vrnili v sopostavitveni analizi z ruščino.

3 Pogostejše predložnosklonske rabe za izražanje vzroka in širše vzročnosti: sopostavitev slovenščine z ruščino

Za izhodišče nadaljnje analize slovenskih vzročnih predlogov in predložnih zvez smo izbrali sopostavitev z ruskimi in zgolj problemsko tudi s štokavskimi (v izbranem gradivu srbskimi) predložnimi zgradbami.

Za to sopostavitev je ruščina zelo ustrezna, saj ima v primerjavi s slovenščino bolj specializirano izražanje različnih tipov vzrokov – ruščini to omogoča raba različnih vzročnih predložnih zvez in nepredložnega orodnika, ki za slovenščino ni značilen.¹⁶

Za analizo in medjezikovno sopostavitev smo uporabili sodobno rusko leposlovno besedilo (Улицкая 2006) in kot vzporedni besedilni zbirki njegov slovenski (Ulicka 2009) in srbski prevod (Ulicka 2007).

Ker se v prispevku osredotočamo predvsem na značilnosti izražanja vzroka v slovenščini, je pri vseh primerih na prvem mestu naveden slovenski zgled, ne glede na to, da izhajamo iz prevodov ruskega besedila. Če v izbranem gradivu ni bilo določenega

¹⁴ O pomenskoskladenjskih značilnostih glagola *bati se* in različnih možnostih izražanja vzroka glej tudi Uhlak, Žele (2017: 94).

¹⁵ Na to je s kontrastivnega češko-ruskega vidika opozorjeno v Barnetová, Běličová idr. (1979: 773–780).

¹⁶ Tako predlog kot sklon sta oblikovna pokazatelja pomenskih razmerij, in vsekakor je predlog tudi potencialni funkcijski morfem sklona, zato je celovita slovnično-pomenska enota šele predložni sklon. Znotraj predložnih sklonov na modifikacijsko usmerjevalno moč predlogov in njihov vezavni vpliv na večjo konkretizacijo sklonskega pomena opozarja Kopečný (1958: 56) in za njim Běličová (1982: 14, 85–86). Po splošnem jezikoslovnem prepričanju naj bi bil namreč pomen sklona širši kot je lahko pomen predloga, saj skloni izražajo najširša osnovna skladenjskopomenska razmerja, ki se z naknadnim dodajanjem predlogov praviloma pomensko specializirajo.

predloga, ki se v slovenščini sicer pogosto uporablja, smo izbrali primer iz slovenskega referenčnega korpusa Gigafida 2.0.

3.1 Obravnava posameznih predlogov

Večina vzročnih predlogov je prostorsko motivirana, zato bomo začeli z njimi. Obravnavi slovenskih predlogov v najpogostejših predložnih zvezah bodo sledile obravnave ruskih predlogov s kontrastivnimi komentarji.

Iz je predlog, ki v gradivu kaže veliko stopnjo pomenskega ujemanja v slovenščini, srbsščini in ruščini. V vseh treh jezikih izraža prvenstveno notranji nagib,¹⁷ ki označuje notranji vzrok¹⁸ zavestnega dejanja osebka v posledični situaciji. V nasprotju z drugimi upoštevanimi slovenskimi predlogi je *iz* pri izražanju vzroka še najbolj pomensko razločevalen, primerjalno z drugimi najmanj nadomestljiv z *zaradi* in zato v slovenščini najbolj specifičen.

Vzročne predložne zveze z *iz* najpogosteje nastopajo z glagoli dejanja ali stanja v posledičnem delu stavčne povedi, na katera osebek lahko zavestno vpliva (pomenljivo je, da se je srbski prevajalec izognil vzročni predložni zvezi in za izražanje okoliščine uporabil *motiv*):

- (1) slvn. Temu lahko dodamo še eno okoliščino, ki jo **iz politične vljudnosti** ponavadi **zamolčijo**.

rušč. К этому добавляется ещё одно обстоятельство, о котором **малчивают из соображений политической вежливости**.

srb. U tekstovima se skrivao još jedan **motiv koji se obično ne pominje glasno**.

V primeru (2) se srbski prevajalec ni odločil za prevod s predložno zvezo, temveč z odvisnikom, kar potrjuje propozicijskost vzročnih zvez.

- (2) slvn. Odgovoril sem, da sem to **naredil iz sočutja**, saj ti ljudje niso naredili ničesar slabega.

rušč. Я ответил, что **сделал это из сострадания**, потому что эти люди не сделали ничего плохого.

srb. Odgovorio sam da sam to uradio zato što mi je bilo žao.

- (3) slvn. Vendar jih **ne hranimo iz koristoljubja**, pravi Daniel.

rušč. Но ведь мы их **кормим не из корысти**, – говорит Даниэль.

srb. Ali mi ih **ne hranimo iz koristoljublja**, – reče Daniel.

¹⁷ Glej A. Breznik (1916: 160–161), pri katerem je predlog *iz* razložen kot »‘nagib dejanja’: iz jeze kaj storiti; iz hudobije, iz lakomnosti«.

¹⁸ Notranji vzrok izhaja iz stanja ali lastnosti osebka, ki je sicer vršilec ali nosilec v posledični situaciji.

Primer (4) opozarja, da predložne zveze z *iz* zahtevajo zavestno dejanje v povedku, v nasprotnem primeru (5), ko gre za nizko stopnjo vršilskosti (nezavedno stanje ali dejanje), pa se namesto *iz* uporablja *od*:¹⁹

(4) slvn. Govoril je tudi nekaj v tem smislu, da Vatikan **iz strahu pred** arabskim svetom politično **spletkari** v korist Arabcev.

rus. Он также высказывался в том смысле, что Ватикан **ведёт политическую интригу** в пользу арабов **из страха перед** арабским миром.

srb. On je takođe izjavljivaio da Vatikan **vodi političke intrige** u korist Arapa **iz straha od** arapskog sveta.

(5) slvn. Potem je vstopil in rekel, da bi bil skoraj **umrl od strahu** zame.

rus. Потом он вошёл и сказал, что он чуть не **умер от страха** за меня.

srb. Potom je ušao i rekao da samo što nije **umro od straha** za mene.

Primera (4) in (5) jasno kažeta na možnost t. i. vzročnega veriženja (po Piper, Antonić idr. 2005: 789 »uzročni lanac«) v izbranih jezikih, poleg tega je v (4) zveza *strahu pred/отпax перед* obrazložena kot predvidena nevarnost, medtem ko je v (5) zveza *strah za/отпax за* izražena kot izvor skrbi.

V nasprotju z *iz* se predlog *od* v vzročnih predložnih zvezah obravnavanih jezikov le delno pomensko prekriva.²⁰

Njegova pomenska prekrivnost je povezana s tem, da lahko v slovenščini, ruščini in srbsčini označuje nezavedni notranji vzrok, na katerega osebek kot nosilec posledičnega stanja ne more vplivati. Toda tudi pri izražanju notranjega nezavednega vzroka v analiziranem slovenskem prevodu gradiva prevajalec niha med prevajanjem ruskega vzročnega *ot z od* (6) in *zaradi* (7). To lahko pomeni, da slovenščina za izražanje notranjega vzroka stanja ali dejanja z nizko stopnjo vršilskosti dopušča bolj arbitrarno uporabo vzročnih predlogov (7, 8).²¹

(6) slvn. Brat je **umrl od sepse** pri šestnajstih letih, še preden se je vrnila iz taborišča.

rus. Брат **умер от сепсиса** в шестнадцатилетнем возрасте до её возвращения из лагеря.

srb. Brat je **umro od sepse** kada mu je bilo šesnaest godina.

¹⁹ S kognitivnega vidika na zelo redko pojavljanje predloga *od* ob glagolih zavestnega ravnanja opozarja A. Będkowska-Kopczyk (263: 2011).

²⁰ Predlog *od* z roditeljskim je npr. že v stari srbsčini potrjen kot osnovno skladiščno sredstvo za izražanje učinkovalca pri neposrednem (notranjem ali zunanjem) vzroku, medtem ko se je *iz* z roditeljskim uporabljal ob spodbujevalcu pri neposrednem notranjem vzroku (Pavlović 2006: 256, 258).

²¹ Ruščina strogo ločuje med neposrednim in posrednim vzrokom (Iordanskaja, Mel'čuk 1995: 173), npr. *Петр умер от ран* (rane so neposredni vzrok smrti) vs. *Петр умер из-за ран* (rane so posredni vzrok, morda je šlo za rane drugega ali za časovni razmik med konkretno poškodbo in smrtjo). V slovenščini se omenjeno ločevanje med neposrednim in posrednim vzrokom in med vzročnimi zvezami z *od* in *zaradi*, ki označujejo notranji vzrok, zabrisuje.

(7) slvn. Nekaj let pozneje pa je Metek nenadoma **umrl zaradi zastoja srca** in ona se je popolnoma zaprla vase.

rus. А через несколько лет Метек неожиданно **скончался от остановки сердца**, и она совсем замкнулась и съёжилась.

srb. А после nekoliko godina Metek je iznenada **umro od infarkta**, i ona se sasvim zatvorila.

V nasprotju z ruščino se v slovenščini in srbsčini pri izražanju vzroka duševnih in telesnih stanj uporabljata tudi slvn. *zaradi* in srb. *zbog* (8):

(8) slvn. Ženske so v ljubezni skoraj vedno žrtve. Ženske bolj **trpijo zaradi ljubezni**.

rus. Женщины в любви почти всегда жертвы. Женщины больше **страдают от любви**.

srb. Žena je u ljubavi skoro uvek žrtva. Žene **više pate zbog ljubavi**.

Bistvena razlika med slovenščino in drugima vključenima slovanskima jezikoma je, da je raba *od/ot* v ruščini in srbsčini veliko širša, kar pomeni, da lahko poleg notranjega nezavednega vzroka izraža tudi zunanji vzrok, ki ne more biti povezan z zavestnim ali nezavednim ravnanjem osebka.

Pri določenih glagolih v povedku in njihovih samostalniških izpeljavah se pri izražanju zunanjega vzroka v ruščini in srbsčini uporabljata *ot oz. od*, medtem ko je v slovenščini pogosto uporabljen tudi predlog *pred*.

(9) slvn. Še vedno imam pred očmi to podobo: cesta, zatrpna z vozovi, množice pešcev, vsi zelo potrti: **bežali so pred Nemci**, vendar so bežali neznano kam.

rus. Картина эта стоит перед глазами: забитая повозками дорога, толпы пешеходов, все были очень подавлены: **убегали от немцев**, но убегали неизвестно куда.

srb. Pred očima mi stoji ova slika: put zakrčen zaprežnim kolima, gomile pešaka. Svi utučeni; **bežali su od Nemaca**, ali su bežali u nepoznato.

(10) slvn. ... ko sem bil mlad, sem se célo poldrugo leto **skrival pred Nemci** pri nunah v razdejanem samostanu.

rus. ... когда я был молод, **скрывался от немцев** у монахинь в разорённом монастыре целых полтора года.

srb. ... kad sam bio mlad, **krio sam se od Nemaca** kod monahinja u razorenom manastiru cele pola godine.

V zgornjih primerih (9, 10) je zunanji vzrok ob aktivnih glagolih premikanja (*bežati, uiti*) in ravnanja (*skrivati se, rešiti, varovati*) predstavljen kot nevarnost: v slovenščini je to nevarnost pred katero bežimo, v ruščini in srbsčini pa kot točka, od katere se oddaljujemo.

Pri glagolih premikanja se kot posebnost lahko obravnava tudi (11), pri katerem je zunanji vzrok v slovenščini izražen z nepredložnim dajalnikom:

- (11) slvn. Nobenega načrta nisva imela, vedela sva le, da morava **uiti Nemcem**.
 rus. У нас не было никакого плана, мы знали только, что надо уходить **от немцев**.
 srb. Nismo imali nikakav plan, znali smo samo da treba **bežati od Nemaca**.

Primerjava izražanja zunanjega vzroka – nevarnosti s predložno zvezo *s pred (uiti pred Nemci)* in z nepredložnim dajalnikom (*uiti Nemcem*), hkrati kaže, da je predložna zveza (*pred Nemci*) manj dvoumna, tj. izraža potencialno nevarnost, ki je pred osebkom, medtem ko izražanje z dajalnikom lahko pomeni, ali da je osebek ujet ali, da je v potencialni nevarnosti, kateri se mora še pravočasno izogniti.

Tudi sicer izražanje zunanjega vzroka v slovenščini v primerjavi z ruščino omogoča uporabo več različnih predlogov, ki ustrezajo rabi ruskega predloga *ot*. V srbsčini povedek v (12) dopušča izražanje vzroka s pomočjo nepredložnega orodnika, ki v slovenščini ni v rabi.

- (12) slvn. Ko sem prenehala hoditi na univerzitetne zabave, **je bil** čisto **navdušen nad mojo taktnostjo**.
 rus. ... когда я перестала ходить на их университетские развлечения, он просто **пришёл в восторг от** моей деликатности.
 srb. kad sam prestala da odlazim na njihove univerzitetne zabave, on **je** prosto **bio oduševljen mojom delikatnošću**.

Primer (13) kaže, da se v slovenščini tudi pri izražanju zunanjega posrednega vzroka, ki je v ruščini lahko izražen z *ot*, uporablja predložna zveza z *zaradi*.

- (13) slvn. Mi, arabski kristjani, pa **smo** sploh stisnjeni v kot – **zaradi vaših zmag in zaradi vaših porazov**.
 rus. Нам, арабам-христианам, вообще деваться некуда – и **от ваших побед, и от ваших поражений**.
 srb. Mi, Arapi-hrišćani, **nemamo kud da se denemo – ni od vaših pobeda ni od vaših poraza**.

Pri slovenskem predlogu *za* se križa izražanje namena in vzroka, za razlikovanje je bistveno upoštevanje časovnih razmerij: vzrok se povezuje s situacijo, ki je preddobna (retrospektivna) v odnosu do matičnega povedka posledice (14, 15):

- (14) slvn. ... **žalujemo za tistimi**, ki so umrli strašne mučeniške smrti od fašistične roke.
 rus. ... **Скорбим о тех**, кто погиб ужасной мучительной смертью от рук фашистов.
 srb. ... **žalimo za onima** koji su umrli mučeniškom smrću od fašističke ruke.

(15) slvn. Tvoja žalost je razumljiva – **hudo ti je za umrlo žensko.**

rus. Горе твоё понятно – **жалко погибшую женщину.**

srb. Tuga tvoja je shvatljiva – **žao ti je žene** koja je umrla.

V nasprotju z navadno preddobnim vzročnim *za* je za namenski *za* značilna zadobna (prospektivna) situacija, ki jo v ruščini izražajo drugi predlogi, npr. *dlja* in *na* (16):

(16) slvn. Vodim vse računovodstvo, plačujem delavcem, ki smo jih morali **najeti za dela** na strehi. (= najeti, da bi delali na strehi = namen)

rus. Я веду всю бухгалтерию, все расчёты с рабочими, которых пришлось **нанимать для работы** на крыше.

srb. Ja vodim celo računovodstvo, sve obračune s radnicima koje smo morali da **unajmimo za rad** na krovu.

V slovenščini, ruščini in srbsščini se raba vzročnih predložnih zvez pogosto navezuje na skladenjski pomen glagola. Prednostno izstopajo glagoli s pomeni pozitivnega odnosa in nagrajevanja (*zahvaliti se za* = поблагодарить за; *nagraditi za* = вознаградить за) ali negativnega odnosa oz. sankcioniranja (slvn. *kaznovati za* / srb. *kazniti za* = наказать за, slvn. *oštevati za* / srb. *grditi za* = упрекать за, slvn. *kritizirati za* / srb. *kritikovati za* = критиковать за).

Toda glagolov pozitivnega odnosa, pri katerih se vzrok izraža z *za*, je v slovenščini manj kakor v ruščini, ker je v slovenščini predlog *za* prvenstveno uporabljen za izražanje namena, medtem ko je izražanje vzroka, povezanega s pozitivnim odnosom, možno tudi s predlogom *zaradi*:

(17) slvn. Vsi smo ga poznali kot zanesljivega in priljubljenega delavca, ki so ga ljudje **spoštovali zaradi osebne poštenosti in odkritosti** (Gigafida 2. 0)

rus. Мы все его знали как надёжного и любимого работника, которого люди **уважали за личную честность и открытость.**

srb. Svi su ga poznavali kao pouzdanog i popularnog radnika kojeg su ljudi **voleli zbog poštenja i otvorenosti.**

(18) slvn. V Združenem kraljestvu vas izredno **cenijo zaradi ustvarjalnosti in tržnega uspeha** (Gigafida 2. 0)

rus. В Объединённом королевстве вас очень **ценят за креативность и рыночный успех.**

srb. U Ujedinjenom kraljevstvu vas vrlo **cene zbog kreativnosti i tržišnog uspeha.**

Med slovenskimi, ruskimi in tudi srbskimi vzročnimi predlogi ima posebno mesto slovenski predlog *ob*, ki ohranja tesnejšo povezavo med zunanjim vzrokom in časovno

povezanostjo dveh situacij (19, 20). Predložne zveze z *ob* namreč izražajo zunanji povod,²² ki je neposredno časovno povezan s situacijo v povedku.

(19) slvn. Malo pred božičem pa je Karin **prirejela sprejem ob svoji petdesetletnici**.
 rus. Незадолго до Рождества Карин устроила приём по поводу своего пятидесятилетия.

srb. Malo pre Božića Karin je organizovala **proslavu svog pedesetog rođendana**.

(20) slvn. Kljub temu pa je v meni živel nagon po samoohranitvi in kakor žival **sem odskočil ob najmanjši nevarnosti**.

rus. Но при этом во мне жил инстинкт самосохранения, и я, как животное, **шарахался при малейшей опасности**.

srb. Ali u meni je živeo instinkt samoodržanja, i kao životinja, **trzao sam se pri najmanjoj opasnosti**.

Če v zgornjih primerih (19, 20) predlog *ob* zamenjamo z *zaradi*, izgubimo neposredno časovno povezanost med vzrokom in posledico. Vzročne predložne zveze z *ob* se v ruščino najpogosteje prevajajo ali s predložnimi zvezami s *pri* (20), saj ta predlog lahko označuje tako vzrok kot prostorsko in časovno povezanost, ali s predložno zvezo *po povodu*, ki uvaja dogodek kot povod dogajanja (19).

V slovenščini je za izražanje vzročnega pomena dokaj obrobna raba predloga *na*. Zožena je predvsem na razmerje 'zahteva' vs. 'odziv na zahtevo,' npr. *odzvati se na poziv, na prošnjo, na vabilo, na ukaz*:

(21) slvn. ... **na župnikovo prošnjo** je ta škof včasih kakšnega mladeniča posvetil v duhovnika.

rus. ... **по просьбе настоятеля** епископ иногда рукополагал в священнический сан молодых людей.

srb. ... **na molbu nastojnika** episkop je ponekad rukopolagao mlade ljude.

Ruska ustreznica tovrstnih vzročnih zvez je najpogosteje predložna zveza s *po* (*no приказу* = na ukaz, *po приглашению* = na poziv). Raba *po* je v vzročnih predložnih zvezah v slovenščini veliko bolj omejena kot v ruščini.

V slovenščini in ruščini se vzročne zveze s *po* uporabljajo tudi za izražanje notranjega vzroka (*po neumnosti, po krivdi*), ki ima negativno posledico; za srbsčino pa tovrstna raba predloga *po* ni značilna:

(22) slvn. **Po neumnosti** sem se ji pobahal, da sem dobil nagrado za knjigo o partizanščini Jiddischlanda ...

²² Tudi štokavščina pozna rabo predloga *o* za izražanje dogodka, ki je kot zunanji podov z dogajanjem neposredno časovno in vzročno povezan: *o prazniku, o Novoj godini* (Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika III: 835). Ta je v nasprotju s slovenskim *ob* zaznamovana kot arhaična.

rus. **По глупости** я похвастал, что получил премию за книгу о партизанщине «Идишланда» ...

srb. **Zbog svoje gluposti** sam se pohvalio da sam dobio nagradu za knjigu o partizanima Jidišlanda ...

V ruščini se vzročni *po* pojavlja pri zvezah (*po družbe, po znakomstvu, po ljubvi*), ki jih navadno slovenimo s predlogom *zaradi* (23):

(23) slvn. **Zaradi starega prijateljstva** te prosim, da nas ne obremenjujete z verniki, že tako imamo dela čez glavo.

rus. **По старой дружбе** прошу, не загружайте нас религиозниками, и так дел по горло.

srb. **Kao starog druga** vas molim, ne opterećujte nas religioznima, ionako imamo posla preko glave.

Slovenski *po* lahko izraža tudi posredni zunanji vzrok, ki poudarja izvor, ki sproži nadaljnjo aktivnost osebkva v posledičnem delu povedi.

(24) Zaposleni so nam priznali, da pse ubijejo **po naročilu** nadrejenih. (Gigafida 2. 0)

rus. Работающие признали нам, что собак **убивают по поручению начальства**.

srb. Zaposlenici su nam priznali da pse ubijaju **prema naredbi vodstva**.

(25) slvn. Conte se je Gibanju pridružil **po prigovarjanju** svojega prijatelja Alfonsa Bonafedeja, odvetnika in desne roke vodje populističnega gibanja Di Maia. (Gigafida 2. 0)

rus. Конте присоединился к Движению пяти звезд **после уговоров** своего друга Альфонса Бонафедее, адвоката и правой руки популистического движения Ди Мая.

srb. Konte se je pridružio Pokretu pet zvezdica **po nagovoru/na nagovaranje** svog prijatelja Alfonsa Bonafeda, advokata i desne ruke populističkog pokreta Di Maia.

Predlog *glede* že po svoji motivaciji izraža v prvi vrsti ozir, kar lahko razlagamo kot 'v zvezi z nečim, nekom'. Pri izražanju ozira je vzrok šele drugotnega pomena, saj je osnovna vloga ozira vzpostavljanje določevalnega, in ne vzročno-posledičnega razmerja.

Pri vzajemnih (simetričnih) glagolih (26) – *spreti se, skregati se, prepirati se* – in njihovih samostalniških izpeljavah (27) se lahko raba *glede* povezuje z vzrokom.

(26) »**Prepirava se glede bivališča**,« se je oglasil zajec. »Prosim, podaj nama svojo sodbo« (Gigafida 2. 0)

rus. «**Мы спорим из-за жилища**», сказал заяц. «Скажи, пожалуйста, что ты об этом думаешь?»

srb. **Prepiremo se oko prebivališta**,« reče zec. »Kaži, molim, što ti o tome misliš?»

(27) slvn. Vsi so takoj pozabili na **spore glede predsednikove navzočnosti**.

rus. Все тут же забыли о **споре вокруг поездки президента**.

srb. Svi su odmah zaboravili na **sporove oko predsjednikovog dolaska**.

Kot je razvidno iz (26, 27), je ob vzajemnih glagolih v srbsčini vzročni predložni predmet lahko izraža s predlogom *oko*, ki je prav tako prostorsko motiviran. Tudi v pogovorni slovenščini se ob omenjenih glagolih za izražanje vzroka uporablja drugotni predlog (pog. slvn. *prepirata se okoli denarja = prepirata se glede denarja = prepirata se zaradi denarja*).

Dosedaj obravnavana razmerja med slovenskimi in ruskimi predlogi kažejo, da za izražanje tako zunanega kot notranjega vzroka prevladuje predlog *zaradi*. Predlog *zaradi* izraža vzročna in namenilna razmerja tudi v drugih južnoslovanskih jezikih (bolg. *zarad(i)*,²³ arh. štok. *zarad(i)*,²⁴ sred. čak. *zaradi*,²⁵ kajk. *zarad(i)*²⁶), vendar v nobenem od naštetih nima tako celostne vzročne rabe, tj. prednostne vloge za izražanje različnih vzročnih razmerij, kot v slovenščini. V slovenščini je vzročna specializiranost predloga *zaradi*, povezana z izražanjem različnih tipov vzroka, tudi v tem, da izvorno ni prostorsko motiviran; izraža tako vzrok kot namen.

V nadaljevanju pa spodnja primera (28, 29) kažeta na nasprotje med *iz*, ki izraža izključno neposredno notranjo motivacijo, in *zaradi*, ki lahko vključuje tako neposredno kot posredno notranjo motivacijo ali zunanjo motivacijo. Posredna notranja motivacija namreč obvezno pomeni istovetnost osebkā – vršilca (*policija*) in neizraženega nosilca motivacijskega stanja (*iz objestnosti*). Posebnost predloga *zaradi* je, da v tem primeru odpira možnost dvoumnega razumevanja, ko npr. nosilec vzročnega stanja (ne)sovpada prizadetim glavnega povedka.

(28) slvn. Policija, je pretepala protestnike, **iz objestnosti**.

rus. Полиция избивала участников протестной акции из наглости.

štok. Policija je tukla učesnike demonstracija iz objjesti.

(29) slvn. Policija, je pretepala protestnike, **zaradi objestnosti**.

rus. Полиция избивала участников протестной акции из-за их/собственной наглости.

štok. Policija je tukla učesnike demonstracija zbog njihove objjesti.

Predlog *zaradi* se poleg vzroka uporablja tudi za izražanje namena.²⁷ V našem gradivu – prevodu ruskega romana – so zveze z *zaradi* uporabljene 87-krat, le dva primera se nanašata na namen (2,3 %), vsi drugi zgledi (97,7 %) so povezani z vzrokom, kar potrjuje, da se *zaradi* prvenstveno uporablja za izražanje vzroka. S kontrastivnega vidika je povedno, da se v ruskih ustreznicaĥ namenskih slovenskih zvez z *zaradi* pojavlja predlog *dlja*:

²³ Gl. slovar Речник на българския език <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/заради/> (datum ogleda 15. 12. 2019)

²⁴ Po našem poizvedovanju je v štokavskem prostoru *zarad(i)* značilno predvsem za srbske govore, kjer izraža tako namen kot vzrok. Večina vprašanih ga ocenjuje kot arhaičnega.

²⁵ Gl. M. Benić § 92/ XXX: v tisku.

²⁶ Gl. slovar T. Lipiljin (2013: 2198).

²⁷ Primerjaj slovarsko spletišče Fran.

(30) slvn. Zbiramo pa se zato, da bi se učili ljubezni ..., in ne **zaradi bogoslovskih razprav**.

rus. А вместе мы собираемся, чтобы учиться любви ..., а не **для богословских дискуссий**.

srb. Okupljamo se da se učimo ljubavi ..., a ne **zbog bogoslovskih diskusija**.

V našem gradivu prevajalec vzročne zveze z *zaradi* uporablja za prevajanje ruskih zvez z *ot* in *iz-za*. Kot je že napisano, se v slovenščini vzročni *od* uporablja predvsem z izražanje notranjega neposrednega vzroka. V ruščini je raba *ot* širša, opozorili smo na razmerje rus. *ot* vs. slvn. *pred*, opozoriti pa moramo še na primere, ko prevajalec ruske vzročne zveze z *ot*, povezane z zunanjim vzrokom prevaja z *zaradi* ali pa za izrazitev zunanjega vzroka uporablja drugo pripovedno izhodišče (rus. *ljudi ne delajutsa huže* vs. slvn. *tudi vojna ljudi ne pokvari*):

(31) slvn. Zelo dobrih **ljudi tudi vojna ne pokvari**, nasploh pa **ljudje zaradi vojne in ječe izgubijo človeški obraz**.

rus. Очень хорошие люди и **от войны** не делаются хуже, но вообще-то – **от войны и тюрьмы люди теряют** человеческое лицо.

srb. Pre će biti da veoma dobri ljudi **od rata** ne postaju gori, ali uopšte – **od rata i zatvora** ljudi gube ljudsko lice.

Na to, da raba predloga *zaradi* v slovenščini obsega tako pozitivna kot negativna notranja in zunanja vzročna razmerja, dovolj jasno opozorja primerjava z ruščino.

Kot posebnost ruščine, v primeru, če osebek posledičnega povedka označuje živo, se kaže razlikovanje med zunanjim pozitivnim in negativnim zunanjim vzrokom, ki jo izražata predloga *iz-za* (32) in *благодаря* (33). Pri izražanju zunanjega vzroka, je samoumevno, da gre najpogosteje za neujemanje med povzročiteljem in osebkom posledičnega dela povedi: (prim. Iordanskaja, Mel'čuk 1995: 171)

(32) slvn. Zmeraj boš mislila, da sem jaz pogubil očeta s svojim samizdatom in ječo, da mu je **srce odpovedalo prav zaradi mene**.

rus. Ты всегда будешь считать, что я погубил отца своим самиздатом, тюрьмой, и *сердце* его **не выдержало** именно **из-за меня**.

srb. Ti ćeš uvek smatrati da sam ja uništio oca svojim samoizdatom, zatvorom, i da njegovo **srce nije izdržalo** upravo **zbog mene**.

(33) slvn. Samo **zaradi najine ljubezni** se nama je posrečilo preživeti – med vojno in zdaj.

rus. Только **благодаря нашей любви** нам удалось выжить – и в войну, и теперь. Здесь очень-очень нелёгкая жизнь.

srb. Samo **zahvaljujući našoj ljubavi** uspeli smo da preživimo – i u ratu i sada.

Posebnost ruskega predloga *iz-za*²⁸ torej je, da je njegova uporaba vezana na izražanje negativne (glede na osebek) vzročnosti (32) le, če je povezana z živim osebkom, sicer pri neživih osebkih lahko posredni vzrok, ki je lahko tako negativen kot pozitiven; za izražanje pozitivnega vzroka (33) pa je navadno zamenjan z *благодаря*.²⁹

Tu moramo še pripomniti, da se slovenski *zahvaljujoč*, v nasprotju z ruskim *благодаря*, redko uporablja v predložni rabi.

Predlog *zaradi* izkazuje svojo specializiranost za izražanje vzročnih razmerij in hkrati vseobvladovanje vzročnih razmerij s tem,³⁰ da se lahko pri osebkem kot nosilcu vzroka uporabi za izražanje vseh vrst vzroka, tj. notranjega ali zunanjega vzroka, npr. *zboleti zaradi ljubosumja* ali *zboleti zaradi mraza*, ali v primerih, ko osebek in nosilec vzroka v stavčnočlenski vlogi predmeta ne sovpadata, npr. *Mati je oštevala sina zaradi njegove lahkomišljenosti / Mati je oštevala sina zaradi nereda v sobi, Takšna stališča ima zaradi očeta*, ipd.

Primerjava z ruskimi vzročnimi zgradbami kaže na pomembno razliko med jezikoma: v ruščini se lahko vzrok, v nasprotju s slovenščino, izraža tudi z nepredložnim orodnikom. Orodniška nepredložna raba je možna tako pri izražanju načinovno-vzročne okoliščine (34) kot pri vezljivem udeležencu kot povzročitelju čustva (35).³¹ V prevodu (34, 35) je uporabljena predložna zveza z *zaradi*, kar potrjuje njeno univerzalno vzročnost.

- (34) rus. Могу сказать: **твоими молитвами**, чадо, беда отошла.
slvn. Lahko rečem: **zaradi tvojih molitev**, otrok moj, je šla nesreča mimo mene.
srb. Mogu da kažem: **zahvaljujući tvojim molitvama**, beda je otišla.
- (35) rus. Я так взволнована этой встречей, что не могу выразить всего, что у меня в душе.
slvn. Tako **sem vznemirjena zaradi tega srečanja**, da ne morem izraziti vsega, kar mi leži na duši.
srb. Ja sam bila tako **uzbudena zbog tog susreta** da ne mogu da izrazim sve što mi je na duši.

²⁸ Ruski predlog *uz-za*, ki ima sicer prvotno prostorski pomen umeščenosti za nečim, se v izbranem gradivu precej pogosteje uporablja v vzročnem, kot v prostorskem pomenu (samo 10 % predložnih zvez izraža prostor, vse drugo pa vzrok).

²⁹ O pogosto odločujoči vlogi kategorije živosti pri osebkem matičnega stavka gl. tudi pri Uhlak, Žele (2019: 136).

³⁰ Vse vzročnost predloga *zaradi* potrjuje tudi podatek, da so tudi v stari uradovalni srbsščini *za + tož.* in *rod. + radi* precej bolj pogoste za izražanje posrednega vzroka (Pavlović 2006: 259). Eno izmed sredstev izražanja posrednega vzroka v stari uradovalni srbsščini je tudi zveza, v kateri se med *za* in *radi* vriva roditeljski samostalnik: *za + rod + radi*.

³¹ Izražanje vzroka s pomočjo nepredložnega orodnika je med slovanskimi jeziki značilno predvsem za češčino (Běličeva 1984: 4). M. Ivić je opozorila na diahroni proces izpodrivanja vzročnega nepredložnega orodnika s predložnimi zvezami v štokavščini (Ivić 1953: 194). Na variantno rabo vzročnega nepredložnega orodnika v sodobni srbsščini je opozorjeno tudi v Piper, Antonić idr. (2005: 796).

Pomenskoskladenjsko različna primera (34, 35) nazorno pokažeta prevladujoče medpropozicijsko izražanje vzročno-posledičnega razmerja.

4 Za sklep

V prispevku obravnavamo slovenske predložne zveze s predlogi *iz, od, za, ob, na, po, glede, okoli in zaradi*, ki vzpostavljajo vzročno-posledična razmerja med dogodki in situacijami; na ravni povedi so to navadno medpropozicijska razmerja. Večina izbranih predlogov je prvotno prostorsko motivirana, izjema je predlog *zaradi*, ki v slovenščini izraža vzročna in namenska razmerja. Kontrastivna obravnava slovenščine z ruščino in srbsščino kaže, da ima ruščina najbolj specializiran način razlikovanja različnih tipov vzročnosti, tj. notranji vs. zunanji vzrok; neposredni vs. posredni vzrok; pozitivni vs. negativni vzrok. V slovenščini večino tipov vzročnosti lahko izraža predložna zveza z *zaradi*; izjema je neposredni notranji motivirani vzrok s predlogom *iz*, ki izraža motivirano dejanje in je v večini primerov nezamenljiv z *zaradi*.

Primerjava z ruskim in štokavskim gradivom kaže, da je raba predloga *od* v slovenščini veliko redkejša in omejena na neposredni notranji vzrok, tj. stanje, na katerega živi osebek ne more vplivati.

VIRI IN LITERATURA

- Anton BAJEC, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.
- Vilma BARNETOVÁ, Helena BĚLIČOVÁ-KŘIŽKOVÁ idr., 1979: *Русская грамматика 2*. Praha: Československé akademie věd.
- [Vilma BARNETOVÁ, Helena BĚLIČOVÁ-KŘIŽKOVÁ idr., 1979: *Russkaja grammatika 2*. Praha: Československé akademie věd.]
- Helena BĚLIČOVÁ, 1982: Sémantická struktura věty a kategorie pádu. *Příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty*. Praha: Československé akademie věd.
- Helena BĚLIČOVÁ, 1984: K systému kauzálních určenív současných slovanských spisovných jazycích. *Slavica slovaca* 19/1. 3–14.
- Mislav BENIČ, v tisku. *Gramatika govora Kukljice*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, 2011: Emotions as causes of human behaviour in Polish and Slovene. *Slavic Linguistics in a Cognitive Framework*. Ed. M. Grygiel, L. A. Janda. Frankfurt am Main, Berlin, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang.
- Anton BREZNIK, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec. 3. izd., Prevalje 1924: Družba sv. Mohorja. 4. pomnožena izd., Celje 1934: Družba sv. Mohorja.
- Dejan GABROVŠEK, Andreja ŽELE, 2019: Tipologija stavčnočlenskih odvisnikov v slovenščini. *Slavistična revija* 67/3. 487–507.
- Gigafida 2.0* = Besedilni korpus slovenskega jezika. Na spletu.

- Milka IVIĆ, 1954: Uzročne konstrukcije s predlogom zbog, od, iz u savremenom književnom jeziku. *Naš jezik* 5/ 5–6. 186–194.
- František KOPĚČNÝ, 1958: *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Tomislav LIPLJIN, 2013: *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*. Drugo, prošireno izdanje. Varaždin: Stanek media.
- Silvia LURAGHI, 2014: Plotting diachronic semantic maps. The role of metaphors. *Typological Studies in Language* 106. *Perspectives on Semantic Roles*. Ed. S. Luraghi, H. Narrog. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 99–150.
- Roman MRÁZEK, 1976: Problematika tzv. hierarchizace propozice. *Slovo a slovesnost XXXVII/2*. Praha: ČAV. 86–96.
- Slobodan PAVLOVIĆ, 2006: *Determinativni padeži u starosrpskoj poslovnoj pismenosti*. Novi Sad: Matica srpska.
- Predrag PIPER, 2001: *Jezik i prostor*. Drugo izdanje. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Predrag PIPER, Ivana ANTONIĆ, idr. 2005: *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska.
- Sergej SAY, (v tisku): Nominal causal constructions across Slavic: semantic contrasts in a parallel corpus perspective. *Slavia*.
- Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- Matej ŠEKLI, 2015: Prislovna določila v jeziku Brežinskih spomenikov. *Simpozij Obdobja* 34. *Slovnica in slovar - aktualni jezikovni opis*. 721–729.
- SSKJ 2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Na spletu.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
- Jože TOPORIŠIČ, 1976, 2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Prva in četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Mladen UHLIK, Andreja ŽELE, 2017: Semantic and syntactic features of the verbs *bati se* 'to fear' and *upati (si/se)* 'to hope; to dare' in the Slovenian sentence. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 11. 87–109.
- Mladen UHLIK, Andreja ŽELE, 2019: Comitative constructions in Slovenian: A Comparison with other South Slavic languages and Russian. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 12. 135–156.
- Ljudmila ULICKA, 2007: *Danijel Štajn, prevodilac*. Prev. L. Milinčić. Beograd: Paidea.
- Ljudmila E. ULICKA, 2009: *Daniel Stein, prevajalec*. Prev. L. Dejak. Maribor: Litera.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Юрий Д. АПРЕСЯН, Валентина Ю. АПРЕСЯН [и др.], 2003: Новый объяснительный словарь русского языка. Москва: Школа Языки славянской культуры.
- [Jurij D. APRESJAN, Valentina Ju. APRESJAN [i dr.], 2003: *Novyj ob'jasnitel'nyj slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Škola Jazyki slavjanskoj kul'tury.]
- Виктор В. ВИНОГРАДОВ, 1947: *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва, Ленинград: Учпедгиз.
- [Viktor V. VINOGRADOV, 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad: Učpedgiz.]
- Лидия Н. ИОРДАНСКАЯ, Игорь А. МЕЛЬЧУК, 1996: К семантике русских причинных предлогов. *Московский лингвистический журнал* 2. 162–211.

- [Lidija N. IORDANSKAJA, Igor' A. MEL'ČUK. 1996: K semantike russkih pričinnih predlogov. *Moskovskij lingvističeskij žurnal* 2. 162–211.]
- Ирина Б. ЛЕВОНТИНА, 2003. Из-за 4, из 8. 1, от 6, по 1.7, с 1.10, за 11.8, благодаря, по причине, вследствие, в результате, ввиду, в силу. *Новый объяснительный словарь русского языка*. Ред. Ю. Д. Апресян, В. Ю. Апресян [и др.]. Москва: Школа Языки славянской культуры. 430–437.
- [Irina B. LEVONTINA, 2003. Iz-za 4, iz 8. 1, ot 6, po 1.7, s 1.10, za 11.8, blagodarja, po pričine, vsledstvie, v rezul'tate, vvиду, v silu. *Novyj ob''jasnitel'nyj slovar' russkogo jazyka*. Red. Ju. D. Apresjan, V. Ju. Apresjan [i dr.]. Moskva: Škola Jazyki slavjanskoj kul'tury. 430–437.]
- Серафима Е. НИКИТИНА, 1979: О семантическом варьировании русских предлогов – предмет задачи и способ описования. *Семантическое и формальное варьирование*. Ред. В. Н. Ярцева. Институт языкознания. Москва: Наука. 111–132.
- [Serafima E. NIKITINA, 1979: O semantičeskom var'irovanii russkih predlogov – predmet zadači i sposob opisovanija. *Semantičeskoe i formal'noe var'irovanie*. Red. V. N. Jarceva. Institut jazykoznanija. Moskva: Nauka. 107–132.]
- Речник српскохрватскога књижевног језика (I-IV)*, 1967. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.
- [*Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika (I-IV)*, 1967. Novi Sad, Zagreb: Matica srpska, Matica hrvatska.]
- Речник на българския език*, 2001. Ред. К. Чолакова. Второ допълнено и преработено издание. София: Българска академия на науките, Институт за български език. На spletu.
- [*Rečnik na bālgarskija ezik*, 2001. Red. K. Čolakova. Vtoro dopālneno i preraboteno izdanie. Sofija: Bālgarska akademija na naukite, Institut za bālgarski ezik. Na spletu.]
- Людмила Е. УЛИЦКАЯ, 2006: *Даниэль Штайн, переводчик*. Москва: Эксмо.
- [Ljudmila E. ULICKAJA, 2006: *Daniël' Štajn, perevodčik*. Moskva: Èksmo.]
- Елена В. УРЫСОН, 2017: Предлог или наречие? Частеречный статус наречных предлогов. *Вопросы языкознания* 5. 36–55.
- [Elena V. URYSON, 2017: Predlog ili narečie? Časterečnyj status narečnyh predlogov/ Adverbial prepositions as a subclass of adverbs. *Voprosy jazykoznanija* 5. 36–55.]

РЕЗЮМЕ

Статья рассматривает особенности выражения причины при помощи предложных конструкций в словенском языке в сравнении с русскими и штокавскими аналогами на материале словенского и сербского переводов русской художественной литературы.

Одним из способов выражения причинности в словенском языке являются конструкции с предлогами *iz, od, za, ob, na, po, gledé, okóli* и *zarádi*. Поскольку творительный падеж всегда употребляется с предлогом, выражение причины творительным беспредложным для словенского, в отличие от штокавского и русского, нехарактерно.

Большинство предлогов (*iz, od, za, ob, na, po, okoli*), как и в других анализируемых языках, имеет первичную пространственную мотивацию, за исключением производного предлога *zaradi*, который, аналогично шток. *zbòg*, служит для выражения причины и цели.

Сопоставление словенского языка с русским и штокавским показывает, что в русском языке представлены наиболее специализированные способы различения типов причинности (внутренняя и внешняя причина; прямая и косвенная причина; позитивная и негативная причина). Таким образом в русском языке точнее, чем в остальных рассматриваемых языках, очерчены границы употребления предлогов. В словенском языке разница между типами причин часто затёрта, зато чаще всего используется конструкция с предлогом *zaradi*, которая может выражать как внутренние и внешние, так и прямые и косвенные причины. Исключением является сочетание с предлогом *iz*, которое при выражении непосредственной внутренней причины невзаимозаменяемо с *zaradi*.

В случае словенского предлога *od* сравнение показало, что он используется сравнительно редко и ограничен выражением внутренней причины, т.е. состояния, на которое одушевлённое подлежащее не может повлиять. Русские и сербские конструкции с причинным *om/od*, относящиеся к косвенной внешней причине или прямой внутренней причине при неодушевлённом подлежащем, на словенский чаще всего переводятся предложной конструкцией с *zaradi*.

В статье описывается целевое и причинное употребление словенского предлога *za*. Значение конструкций с этим предлогом очень часто зависит от временных отношений: причина обычно связана с предшествующей ситуацией, а цель – с последующей по отношению к матричному предикату ситуацией.

Словенский предлог *ob*, служащий для выражения причины, в этом значении не имеет аналогов в русском и современном штокавском. Он сохраняет тесную связь между внешней причиной и временной связью двух ситуаций, поскольку предложные конструкции с *ob* обозначают внешний повод, непосредственно связанный с ситуацией в сказуемом в части предложения, выражающей следствие. В статье также рассматривается предлог *glede*, который в первую очередь выражает пояснение, а с причиной связан исключительно при взаимных глаголах (слвн. *prepirati se / kregati se glede denarja* «ссориться из-за денег»).

Если обратиться к более широкому кругу южнославянских языков, то можно заметить, что для них характерно употребление производных причинно-целевых предлогов, образованных из сочетания простых предлогов *za* и *po* и финального предлога *radi/radi*: слвн. *zarádi*, кайк. *záradi(i), póradi*, сред. чак. *záradi*, уст. шток. *zäradi(i), pòradi*, мак. *zarád(i), poradi*, болг. *zaradí, poradí*. В словенском языке *zaradi*, впервые зафиксированное в XVII в., в настоящее время является самым распространённым предлогом, выражающим разные типы причины.

